

ЛІТЕРАТУРА:

1. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання) / А.Й.Капська, О.В.Безпалько, Р.Х.Вайнола; Загальна редакція А.Й. Капської. – К., 2002. – 164 с.
2. Лукашевич Н.П., Сингаевская И.В., Бондарчук Е.И. Психология труда: Учебн.-метод. Пособие / Под ред Н.П.Лукашевича. – К.: МАУП, 1997. – 104 с.
3. Сысенко В.А. Молодежь вступает в брак. – М.: анд., 1986. – 255 с.
4. Технология социальной работы: Учебн. Пособие для студ. Высш. Учебн. Заведений / Под ред. И.Г. Зайнышева. – М.: Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 2000. – 240 с.

УДК 37.013 . 42

Л. Г. Цибулько

СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ

У сучасній історико-педагогічній науці існують різні точки зору на проблему виникнення виховання. Тому метою даної статті є аналіз існуючих концепцій виховання та його походження. Завданнями даної статті є можливість привернути увагу педагогів до проблем соціального виховання і знайти шляхи їх вирішення.

Розглянемо підходи різних вчених до цього питання. На думку О. Н. Джурицького, до традиційних концепцій походження виховання належать еволюційно-біологічна концепція (Ш. Летурно, Дж. Симпсон, А. Еснінас), представники якої наближували виховну діяльність людей первісного суспільства до властивого вищим тваринам піклування про потомство, і психологічна, (П. Монро, О.Н. Джурицький), яка пояснює походження виховання проявом у дітей несвідомих інстинктів наслідувати дорослих [7: 11].

Радянська історія педагогіки дотримувалася так званої соціально-трудової концепції (Ф. Енгельс), згідно з якою початки виховання знаходяться в трудовій діяльності людей і системі соціальних відносин.

Однак, дослідники були одностайні в тому, що первісне виховання виникло як поступове пристосування дітей до існуючого порядку речей. Починаючи з епохи родового ладу, відмічає Н.М. Боритко, основною метою системи виховання потомства був розвиток трудових навичок, почуття вірності інтересам роду і племені при безумовному підкоренні їм інтересів окремої особистості, повідомлення знань про традиції, звичаї і норми поведінки в даному роді і племені на основі ознайомлення з переказами та віруваннями, що склалися в них [2: 21–22].

Дійсно, саме виховання звільняло людину від звичаїв і нравів зоологічного індивідуалізму, характерного для періоду стадності, і послідовно утверджувало соціальні початки в людині і суспільстві. Інакше кажучи, історія педагогіки однозначно переконує в тому, що в усі часи виховання підростаючих поколінь було основою системи соціального наслідування і було засобом соціалізації індивідуума, способом передачі соціального досвіду і цінностей від старших поколінь до молодших. На ранніх стадіях розвитку суспільства воно було фактично злите з соціалізацією, що здійснювалася через практичну участь дітей у життєдіяльності дорослих. Однак, поступово, по мірі ускладнення праці і соціальних відносин, “підготовка до життя” відокремилася від практичної участі в ньому і перетворилася на відносно автономне суспільне явище [14: 167].

Можна погодитися з думкою С.В. Савченка про те, що проблеми і процеси, що визначаються сьогодні досить складним і всеосяжним терміном “соціалізація”, супроводжують людство з початку його існування [18: 8]. Виникнення ж самого терміну “соціалізація” пов’язують з іменами французького соціолога Г. Тарда (1843–1904) й американського соціолога Ф. Гіддінгса (1855–1931). Саме зусиллями цих дослідників поняття “соціалізація” було введено до наукового обігу.

Н.П. Лукашевич та В.Т. Солодков у роботі “Соціологія освіти” (1997) відзначають, що Г. Тард порівнював людське суспільство з мозком, основним елементом якого є свідомість окремої людини. Засвоєння індивідуальними свідомостями наявних вірувань, переконань, розуміння бажань і намірів інших та взаємодія на цій основі, на його думку, і породжує суспільство, становить основу соціального життя. У центрі цього життя перебуває відношення нашого “Я” до інших “Я”, їхній безперервний взаємний вплив. Дія одного духу на інший і становить елементарний факт, з якого випливає все соціальне життя. Як основний механізм взаємодії людей (а це і є соціалізація) розглядалося наслідування, яке регулюється суспільством через його соціальні інститути, систему освіти й виховання, сім’ю, суспільну думку тощо. Тільки через соціалізацію, на думку французького вченого, суспільство підтримує своє існування як цілісності, забезпечує розуміння індивідами своїх соціальних функцій.

М. П. Лукашевич та В. Т. Солодков наголошують, що Г. Тард розглядав соціалізацію не тільки як стабілізуючий суспільний механізм, але й вбачав у ній можливість забезпечення розвитку суспільства. Він вважав, що винаходи, які виникають в індивідуальній свідомості та поширюються в процесі взаємодії людей, сприяють розвиткові різноманітних сфер соціального життя в цілому. Французький соціолог звернув увагу на педагогічні можливості соціалізації і спробував описати процес інтернаціоналізації норм поведінки через соціальну взаємодію людей, типовими соціальними стосунками він проголосив стосунки “вчитель – учень” і дійшов висновку, що їхнє відтворення на різноманітних рівнях соціального життя дозволяє забезпечити збереження й розвиток суспільства [12: 142].

Розгорнуту характеристику категорії “соціалізація” вперше подав американський вчений Ф. Гіддінгс. Він розглядав соціалізацію як процес розвитку соціальної природи або характеру людини як внаслідок стихійного впливу оточення, так і завдяки впливам суспільства відповідно до свідомого плану. Цілеспрямовані впливи з боку сім’ї, школи та інших суспільних інститутів мають виражену виховну спрямованість й покликані формувати в індивідів сукупні реакції, адекватні впливам соціального середовища. Підсумком соціалізації, вважав Гіддінгс, повинна бути плюралістична поведінка, яка забезпечує взаєморозуміння й комунікацію людей і відповідає соціальному розуму [20: 9].

Слід підкреслити, що крім Г. Тарда та Г. Ф. Гіддінгса значний внесок у розробку проблем соціалізації зробили зарубіжні дослідники Т. Парсонс, Е. Дюркгейм, Ч.Х. Кулі, Дж. Мід, У.І. Томас, Е. Еріксон, Я. Щепанський та інші. Всі сучасні концепції соціалізації, на думку В.І. Петрищева, можна розподілити на соціолінгвістичні та соціопедагогічні [16: 21].

Неважко помітити, що вже в перших наукових працях, присвячених соціалізації, чітко зафіксований її зв’язок з вихованням і освітою. Школа, яка цілеспрямовано займається вихованням и навчанням підростаючих поколінь, розглядалася як засіб соціалізації, а суспільство через різноманітні канали покликане здійснювати свій корегульований вплив на освіту й виховання. М.П. Лукашевич відзначав, що в зарубіжних концепціях соціалізації міститься декілька плідних ідей, які повинні бути враховані в педагогічній науці. По-перше, це ідея про те, що соціалізація пов’язана з адаптивними процесами, по-друге, думка про встановлення соціальних зв’язків як один з механізмів соціалізації і, по третє, положення про значення для успішної соціалізації формування свідомості й системи соціальної орієнтації. Разом з тим у зарубіжній соціології наявна певна однобічність у трактуванні соціалізації. Підкреслено лише один її аспект – спрямованість від середовища до індивіда при деякій пасивності останнього [12: 145–146].

У СРСР проблему соціалізації на серйозному науковому рівні починають розглядати з 60-х років. В основу наукових розробок було покладено об’єктивне вивчення всіх впливів соціуму на особистість, які підлягають облікові. Сучасні дослідники критикують радянських соціологів і психологів за те, що вони розуміли соціалізацію як входження в соціальне середовище шляхом пристосування до нього. Але момент соціальної адаптації підкреслювали й зарубіжні дослідники. Радянські ж вчені, навпаки, підкреслювали активну діяльність людини. Так, В.Д. Паригін відзначав, що соціалізація – це не простий процес

автоматичного прийняття індивідом вимог, функцій і ролей соціального середовища, способів соціального спілкування і взаємодії. Він звертає увагу на момент прийняття або неприйняття людиною традицій і стандартів суспільства [15: 124–125].

На активність особи як суб'єкта соціальних відносин вказував також І.С. Кон. У своїй роботі “Соціологія особистості” він визначає соціалізацію як засвоєння індивідом соціального досвіду, певної системи соціальних ролей і культури [10: 22]. Автор робить акцент на тому, що людина стає особистістю, об'єктом і суб'єктом громадських взаємин, послідовно проходячи різні стадії соціалізації.

Своєрідним підсумком вивчення процесу, що нас цікавить, стала стаття про соціалізацію у філософській енциклопедії. Там дане таке визначення: “Соціалізація – процес, у ході якого людська істота з певними людськими задатками здобуває якості, необхідні їй для життєдіяльності. На відміну від близьких їй понять розвиток і виховання, соціалізація охоплює процес і результат взаємодії індивіда з усією сукупністю соціальних впливів” [11: 275]. Очевидно, що в цьому визначенні акцент зроблено на особистість і її взаємодію з соціальним середовищем. Спрямованість цієї взаємодії зафіксовано досить чітко: від людини до суспільства.

У 80-х – на початку 90-х років інтерес до дослідження проблем соціалізації зростає. Розширюються напрямки досліджень, уточнюється структура і функції соціалізації, поглиблюється вивчення її соціальних механізмів і інститутів, розглядаються особливості взаємодії соціалізації з вихованням і освітою. У роботах І.С. Кона, В.В. Москаленка, А.О. Ручки, Л.В. Ясної та інших було відзначено кілька суттєвих характеристик процесу соціалізації особистості.

Перш за все, автори прагнули врахувати всю сукупність соціальних і психологічних процесів, за допомогою яких здійснюється соціалізація: і контрольованих, і спонтанних, і стихійних. Якістю й результатом соціалізації визнається засвоєння системи норм, цінностей, соціального досвіду, соціальних якостей, соціальних ролей, зразків і механізмів поведінки. Як основний інститут соціалізації розглядається система освіти й виховання підростаючих поколінь. Принципове значення мало положення про те, що соціалізація триває все життя і має дієвий характер. І, нарешті, загальноприйнятою стає думка про те, що головним критерієм успішності соціалізації є вільне функціонування індивіда у суспільстві. Інакше кажучи, в теорії соціалізації фіксується висновок: особистість, яка формується, – не об'єкт якихось зовнішніх впливів, а активний суб'єкт соціалізації [9: 17–21].

В останнє десятиліття, вважає С. В. Савченко, в дослідженні феномену соціалізації можна виділити декілька напрямків.

Соціально-філософський напрямок, представлений С. С. Батеніним, О. І. Івановим, В. В. Москаленком, Є. К. Пеньковим, Л. К. Синьковою та іншими, як змістоутворюючий компонент соціалізації розглядає збереження і стабілізацію суспільних відносин при їх засвоєнні новими поколіннями, а також активну комунікативну взаємодію, в ході якої відбувається апробація різних соціальних ролей і формується автентичне соціальне “Я”.

Соціально-психологічний напрямок, що активно розробляється Г.М. Андрєвою, М.В. Андрєнковою, І.Г. Антиповою, С.А. Белічевою, Я.Л. Коломинським, І.С. Коном, С. Немовим, А. В. Петровським та іншими, розглядає процес соціалізації в площині включення індивіда в різноманітні суспільні відносини, засвоєння і відтворення соціального досвіду і зв'язків, активної перебудови соціального середовища.

Третій напрямок, який може бути визначений як соціально-педагогічний, представлений у роботах Б.М. Бім-Бада, В.Г. Бочарової, Ю.В. Василькової, Б.З. Вульфою, О.С. Газмана, Н.Н. Лавриченко, А.В. Мудрика, Л.І. Новікової, В.І. Петрищева, М.М. Плоткіна, В.О. Сластьоніна та інших. Соціально-педагогічна проблематика охоплює, перш за все, питання ціленаправленого впливу соціуму на особистість, різноманітність взаємодії особистостей і колективів з соціальним середовищем, регуляцію механізмів цієї взаємодії, відтворення досвіду попередніх поколінь у процесі саморозвитку особистості [18: 26–27].

Таким чином, можна зробити висновок, що під соціалізацією слід розуміти процес засвоєння індивідом соціального досвіду. Наслідком такого засвоєння є не стільки адаптація людини до наявних суспільних умов, а її розвиток. Інакше кажучи, соціалізація перетворює індивіда на суб'єкт соціальних відносин, здатний самостійно будувати спілкування і діяльність у соціумі. Головним фактором соціалізації і її складовою частиною виступає виховання.

Відмітимо, що в сучасній науковій літературі приділяється досить багато уваги проблемі співвідношення категорій “соціалізація” і “виховання”. Дослідники звертають увагу, зокнайменше, на дві характеристики виховання в контексті соціалізації: 1) виховання – системоутворюючий елемент соціалізації; 2) виховання – ціленаправлена, спеціально організована частина соціалізації. Так, В. В. Давидов підкреслює, що соціалізація є більш широке поняття ніж виховання. При цьому саме виховання складає її основу, оскільки здатне внести елемент упорядкування до стихійного характеру соціалізації [6: 112]. Приблизно так само ці процеси трактує Л. Ю. Гордін, який стверджує, що виховання – це об'єктивно закономірне явище життя суспільства, цілісний процес становлення особистості, взаємозв'язані сторони якого – освіта, навчання і розвиток – включені до певної системи соціальних відносин [5: 39]. Цікавою є позиція А. В. Мудрика, який вважає, що “соціалізація” і “виховання” можуть бути конкретно співвіднесені з урахуванням категорії “розвиток”. Розвиток – це загальний процес становлення людини. Соціалізація, вважає він, – це розвиток, обумовлений конкретними соціальними умовами. При цьому виховання – процес розвитку людини в ході її соціалізації, що відносно соціально підлягає контролю [3: 48].

Є й дещо інші погляди на дану проблему. На думку О. С. Газмана, виховання – це провідний фактор соціалізації особистості, яка формується під впливом зовнішніх (соціалізація) та внутрішніх (індивідуалізація) процесів. Автор вважає, що “процес соціалізації звичний для нашої школи, засвоєний нею. А інший, такий же важливий процес – індивідуалізація – для багатьох педагогів цілком нова справа” [4: 28]. Г. М. Андрєєва також дещо спрощує цю проблему, зводячи соціалізацію до виховання в широкому розумінні слова, розуміючи під цим вплив на людину всієї системи суспільних зв'язків з метою засвоєння соціального досвіду [1: 37]. Близькою до згаданої є позиція Є. М. Кодатенко, яка стверджує, що “виховання в широкому соціальному значенні, тобто вплив на особистість суспільства в цілому, є процес соціалізації, а виховання в широкому і вузькому педагогічному розумінні є частиною процесу соціалізації, що соціально контролюється [8: 41].

Доречно навести думку Н. М. Сребної, яка вважає, що соціалізаційний процес можна представити як єдність трьох взаємозв'язаних систем: 1) стихійної соціалізації; 2) спеціально організованої соціалізації; 3) самосоціалізації або самовиховання особистості. А в цій тираді “виховання є цілеспрямована (що керується, організується, регулюється) соціалізація індивіда” [19: 37].

Таким чином, ми бачимо, що більшість дослідників визначають виховання, по-перше, як складову частину соціалізації і провідний соціалізаційний фактор. Зауважимо, що в сучасній соціальній педагогіці прийнято класифікацію факторів соціалізації, запропоновану А. В. Мудриком. З його точки зору, всі фактори (умови і обставини, що впливають на соціалізацію) можна розподілити на чотири групи: мегафактори (планета, світ, космос), макрофактори (країна, суспільство, держава), мезофактори (етнос, тип поселення), мікрофактори (сім'я, інститути виховання, групи однолітків, мікросоціум, організації). Виховання, а точніше, інститути виховання спеціально створювані суспільством і державою організації, основною функцією яких є цілеспрямоване планомірне створення умов для розвитку людей, належать до мікрофакторів соціалізації. По-друге, виховання розглядається як частина соціалізації, що контролюється і педагогічно керується. Як наслідок, процес соціалізації за умови оптимальної організації може бути таким, що контролюється і педагогічно керується.

Цілком очевидно, що потреба “керованості” і “контрольованості” соціалізаційних процесів постійно зростає. Це призвело в останнє десятиріччя до різкого підвищення актуальності проблеми соціального виховання і оформленню особливої галузі знань, що є результатом диференціації і спеціалізації педагогічної науки, яка отримала назву “соціальна педагогіка”. Тому ця проблема вимагає подальших досліджень у напрямку соціалізації виховання, соціалізації підростаючого покоління.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреева Г.М. Социальная психология. – М.: Аспект Пресс, 1997. – 376 с.
2. Борытко Н.М. Пространство воспитания: образ анд. – Волгоград: Перемена, 2002. – 225 с.
3. Введение в социальную педагогику.– М.: Ин-т практ. анд. о р, 1997.
4. Газман О. анд. о ро свободы: Путь в гуманистическую цивилизацию XXI века // анд ценности образования.– М.: Инноватор, 1996. – № 6.
5. Гордин Л.Ю. Воспитание и социализация личности //Сов. анд. о ро. – 1991.– № 2.
6. Давыдов В.В. Научное обеспечение образования в свете нового педагогического мышления // Новое педагогическое мышление. – М.: анд. о ро, 1989.
7. Джурицкий А.Н. История анд. о ро древнего и средневекового мира: Уч. Пособие для высшей школы. – М.: Совершенство, 1999. – 224 с.
8. Кодатенко О.М. Педагогическая поддержка социализации личности подростка: Дис. ... анд.. Пед. Наук: 13.00.01. – Саратов, 1998. – 226 с.
9. Кон И.С. Психология старшеклассника.– М., 1980.
10. Кон И.С. анд. о ро личности. – М., 1970. – 312 с.
11. Кон И.С., Ольшанский В. Социализация // Философская энциклопедия.– М., 1970. – Т. 4.
12. Лукашевич Н.П., Слодков В.Т. анд. о ро образования.– К., 1997.
13. Москаленко В.В. Социализация личности. – К., 1986.
14. Мудрик А.В. Воспитание // Российская педагогическая энциклопедия: В 2 т. – М., 1993. – Т. 1.
15. Парыгин В.Д. Социальная психология как наука. – Л., 1967.
16. Петрищев В.И. Великобритания: Социализация молодёжи на рубеже 90 г. XX столетия.– анд. о рол: анд. о рол. Гос. Ун-т, 1992. – 145 с.
17. Ручка А.О. Социализация // Соціальне управління. – К., 1986.
18. Савченко С.В. Социализация студенческой молодёжи в условиях анд. о роль образовательного пространства. – анд. о : Альма Мастер, 2003.
19. Сребная Н.М. Организационно-педагогические условия создания личностно-ориентированной системы внеучебной деятельности в вузе: анд. ... анд.. Пед. Наук: 13.00.01. – М., 2000. – 148 с.
20. Шестопал Е.Б. Личность и политика. – М.: анд., 1988.
21. Ясная Л.В. Социализация // анд. о ро: Словарь-справочник. – М., 1991. – Т. 3.

УДК 37.013.77

С. Г. Шебанова, М. М. Волченко

ЗОВНІШНІСТЬ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ОБ'ЄКТ

Феномен тілесності людини довгий час знаходився поза рамками психологічного аналізу. Але в останні роки психологи активно освоюють простір тіла, що пов'язано, у першу чергу, із психотерапевтичною практикою лікування психосоматичних і соматоформних невротичних розладів (Т. Говорун, Г. Зелінська, Н. Терещенко та ін.) [1: 3: 7]. Медичні і психологічні дослідження виявляють нові й нові аспекти взаємодії психіки та тіла (Н.В. Булатевич, І.А. Грабська, Т.П. Вівчарик, А.Ш. Тхостов та ін.) [6]. Аналіз наукових джерел показує, що для опису феноменів тілесності в психологічній науці різні автори вживають різноманітні поняття: схема тіла, образ тіла, фізичне (тілесне) “Я”, тілесна ідентичність, “тілесний досвід”, “концепція тіла” тощо (І. Жеребкіна, Е.С. Креславский, Е.Т. Соколова та ін.) [2: 4: 5]. Це пов'язано з тим, що на сучасному етапі розвитку психологічної науки тіло розглядається в декількох контекстах: як соматична основа